

Som forskare behöver man ibland använda bilder i sin forskning för att åskådliggöra vissa resonemang. Man kanske har skrivit en avhandling om konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor från slutet av 1800-talet, eller en artikel om Stadshuset i Stockholm, där bilder behövs. Det finns inom den svenska upphovsrättslagstiftningen undantag som gör det möjligt att publicera bilder utan att först behöva be upphovsrättsinnehavaren om lov eller bli ersättningskyldig.

I likhet med citaträtten, som gör det möjligt att fritt citera kortare stycken ur skyddad text, stadgas i 23§ upphovsrättslagen (URL) en rätt att "citera" konstverk och byggnader. Denna rätt gäller "offentliggjorda konstverk" som återges i anslutning till "vetenskapliga framställningar", "kritiska framställningar" eller i "tidning eller tidskrift i samband med en redogörelse för en dagshändelse". När ett konstverk utnyttjas med stöd av denna paragraf ska naturligtvis källan, inbegripet på upphovsmannen, anges.

För alla dem vid Stockholms universitet som skriver doktorsavhandlingar, vetenskapliga artiklar eller håller vetenskapliga föredrag, och som behöver använda bilder i detta slags framställningar, är de bestämmelser tillämpliga som gäller för återgivning av konstverk i anslutning till "vetenskaplig framställning". Dessa bestämmelser återfinns i 23 § pt 1., men regleras också genom Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (INFOSOC-direktivet).

För att ha rätt att fritt använda en bild i en vetenskaplig framställning gäller följande:

- 1) Syftet med framställningen måste vara *vetenskapligt*, och utförandet av den vetenskapliga framställningen av en viss standard. Undantaget gäller dock även om en framställning, som visserligen är vetenskapligt utförd, skulle visa sig sakna värde från vetenskaplig synpunkt. Det krävs enligt förarbetena till lagen inte att framställningen håller sig på någon särskild nivå. Framställningen får emellertid inte vara av *populärvetenskaplig karaktär*. Om konstverk återges i sådana arbeten måste tillstånd inhämtas från upphovsmannen på vanligt sätt.
- 2) Konstverket måste återges *i anslutning* till framställningen. Själva framställningen måste alltså vara det som är *väsentligt* och konstverket får bara återges som ytterligare belysning av denna. Det gör det möjligt att använda en bild på Stadshuset vid sidan om ett resonemang om Stadshuset, men inte att publicera en bild av Stadshuset på omslaget av en avhandling om Stockholms tunnelbanesystem.
- 3) Återgivning är möjlig i vilken teknisk form framställningen än föreligger, alltså *oavsett digital eller analog form*. Ett konstverk kan också tas upp på både på film och i TV tillsammans med ett vetenskapligt anförande. Däremot ges ingen rätt att ta upp konstverket på en film som senare visar sig lämplig att använda i samband med ett sådant anförande.
- 4) Framställningen får inte ha framställts i förvärvssyfte. Det innebär att syftet med framställningen är *icke-kommersiellt*. Om en avhandling eller liknande trycks upp i en överupplaga för att säljas med vinst till allmänheten, eller om nya upplagor trycks för att möta en viss efterfrågan på marknaden, så är det inte längre fråga om en icke-kommersiell framställning. Enligt INFOSOC-direktivet är det emellertid framställarens

verksamhet som sådan som avgör om det finns ett icke-kommersiellt syfte eller inte. I det avseendet är verksamhetens organisationsstruktur och finansieringssätt inte avgörande.

Framställs alltså en avhandling vid Stockholms universitet som handlar om konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor vid slutet av 1800-talet, där ett antal bilder används i enlighet med punkterna ovan, är det alltså tillåtet att både trycka upp en disputationssupplaga och publicera avhandlingen i fulltext i DiVA. Det är också tillåtet att göra avhandlingen tillgänglig för print-on-demand-försäljning via Stockholms universitetsbibliotek eftersom både biblioteket är och försäljningen sker helt utan vinstsyfte.

Har du fler funderingar kring upphovsrätt? Hör av dig till:
jurist@su.se

Observera att det nyss redogjorda gäller för svenska rättsförhållanden vid tillämpning av svensk upphovsrättslagstiftning. För verk som skyddas av andra länders upphovsrättsliga lagstiftningar kan avvikelser förekomma.

Läs mer:

Henry Olsson: Upphovsrättslagstiftningen – en kommentar, 3:e uppl. (Norstedts, 2009)

Prop. 2004/05:110 Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG m.m.

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (INFOSOC-direktivet).

NJA II 1961 s. 133-XXX